

Citation / Atıf: Turna, Y. (2025). Klasik İktisat Perspektifinden Ekonomik Büyüme: Kuramsal Temeller ve Varsayımlar. *Journal of Public Economy and Public Financial Management*, 5(2), 142-157. <https://doi.org/10.71284/jpepfm.202523>.

RESEARCH ARTICLE / ARASTIRMA MAKALESİ

KLASİK İKTİSAT PERSPEKTİFİNDEN EKONOMİK BÜYÜME: KURAMSAL TEMELLER VE VARSAYIMLAR

Yaşar TURNA¹

Özet

Bu çalışma, Adam Smith, David Ricardo, Thomas Malthus ve John Stuart Mill' in ekonomik büyümeyle ilişkin görüşlerini, kuramsal arka planı ve temel yaklaşımları çerçevesinde incelemektedir. Klasik iktisatçılar, ekonomik büyümeyi sermaye birikimi, iş gücü verimliliği, nüfus dinamikleri ve piyasa yapıları ile ilişkilendirerek açıklamaktadır. Adam Smith, tasarruf ve yatırımı büyümenin motoru olarak görürken, iş bölümü ve üretken emeğin sermaye birikimini desteklediğini savunmaktadır. David Ricardo, tarımda azalan verimler yasasına dayalı olarak kâr oranlarındaki düşüşün büyümeyi sınırladığını, gelir dağılımının ise ekonomik büyüme sürecinde belirleyici olduğunu belirtmektedir. Thomas Malthus ise nüfus artışının gıda arzını aşması durumunda ekonomik büyümenin sürdürülemez hale geleceğini savunmakta, ayrıca etkin talep eksikliğinin krizlere yol açabileceğini öne sürerek talep yönlü büyüme yaklaşımını öne sürmektedir. John Stuart Mill ise sürekli büyüme anlayışını sorgulayarak durağan durumu ekonomik ve ahlaki bir olgunluk evresi olarak değerlendirmektedir. Mill'e göre maddi büyümenin sınıra ulaşması, insani ve toplumsal gelişmenin önünü açacaktır. Bu çerçevede çalışmada klasik büyüme teorilerinin sadece ekonomik değil, sosyal ve kültürel boyutlarıyla da ele alındığı ve modern büyüme teorilerine önemli bir zemin oluşturduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ekonomik Büyüme, Klasik Büyüme Teorileri, Sermaye Birikimi, Gelir Bölüşümü

JEL Kodu: F43, H54, O15, Q56

ECONOMIC GROWTH FROM A CLASSICAL ECONOMIC PERSPECTIVE: THEORETICAL FOUNDATIONS AND ASSUMPTIONS

Abstract

This study examines the their views on economic growth theories of Adam Smith, David Ricardo, Thomas Malthus, and John Stuart Mill by analyzing their fundamental approaches, historical contexts, and theoretical contributions. The classical economists regarded economic growth as a function of capital accumulation, labor productivity, population dynamics, and market structures. Adam Smith emphasized the role of capital accumulation, productive labor, and the

¹ Öğr. Gör. Dr., Pamukkale Üniversitesi, Çivril Atasay Kamer Meslek Yüksek Okulu, Bankacılık ve Finans Bölümü, yturna@pau.edu.tr, ORCID: 0000-0002-3972-9099.

This is an open access paper distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

division of labor as drivers of economic expansion, highlighting the significance of savings and investments. David Ricardo, while building upon Smith's framework, introduced the concepts of diminishing returns in agriculture and income distribution among social classes, arguing that rising land rents would eventually suppress profit rates and slow growth. Thomas Malthus contributed with his population theory, asserting that uncontrolled population growth would outpace food production, leading to falling wages and social distress unless restrained. Moreover, Malthus highlighted the importance of effective demand and wealth accumulation for sustained growth. John Stuart Mill introduced a more philosophical and social dimension to growth theory by questioning the desirability of perpetual growth. He proposed the idea of a "stationary state" not as a failure but as a mature phase of economic development where human, moral, and cultural progress would flourish. Collectively, these thinkers laid the foundation for modern economic growth theory by discussing not only the mechanisms but also the boundaries and consequences of economic expansion. Their ideas continue to influence debates on sustainability, inequality, and the role of economics in society.

Keywords: Economic Growth, Classical Growth Theories, Capital Accumulation, Income Distribution

JEL Codes: F43, H54, O15, Q56

1. GİRİŞ

Gelişmiş ve az gelişmiş ülkelerde temel makroekonomik göstergelerden biri olan ekonomik büyüme kavramı ile ekonomik büyümeye etki eden faktörler uzun yıllar boyunca araştırma konusu olmuştur. Tarihsel süreç içerisinde iktisadi büyümenin nedenleri ve kaynakları konusunda çeşitli görüşler ve tartışmalar ortaya çıkmıştır (Aksu, 2014:4). Ancak klasik büyüme teorilerini savunan iktisatçılar kendisinden önce ortaya atılan bu tartışma ve görüş ayrılıklarını azaltarak modern büyüme teorilerine de öncülük etmiştir. Çünkü bu teoriler sanayi devriminin gerçekleştiği dönemde o dönemin özelliklerinden ve değişimlerinden etkilenmiş ve bu süreçlerde ortaya çıkan uzun dönem eğilimlerin etkisiyle gelişme göstermiştir (Harris, 2007:1-3). Dolayısıyla Klasik büyüme teorileri bu ekonomik büyüme tartışmaları içerisinde büyümeyi etkileyen temel ekonomik argümanları içerisinde barındırması açısından önem arz etmektedir (Aksu, 2014:4). Buna göre klasik yaklaşımlar özel bir büyüme teorisinden ziyade ekonomik sistemin bir bütün olarak değerlendirildiği yaklaşımlar olarak dikkat çekmektedir (Harris, 2007:1-3).

Dünyada 18. yüzyıl sonu ile 19. yüzyıl başlarında meydana gelen ekonomik olaylar ekonomi teorilerinde büyük ve yapısal değişimler meydana getirmiştir. Özellikle ekonomik büyümede meydana gelen yüksek oranlı artışlar, dikkatlerin daha da ekonomik olaylar üzerine yoğunlaşmasına neden olmuştur. Bu dönemde ortaya çıkan Adam Smith, Thomas Malthus ve David Ricardo gibi isimler klasik büyüme teorilerinin temelini atmışlardır. Klasik teorinin başlangıcına kadar olan süreçte ise ekonomide Merkantilizm ve Fizyokrasi gibi düşünce akımlarının görüşleri geçerliliğini korumuştur. Ancak sanayi devriminin etkisi ile ekonomide üretken ve üretken olmayan faaliyetler birbirinden ayrıştırılmaya başlanmıştır. Aynı zamanda gerçekleşen faaliyetlerin sermaye birikimi ve yatırıma dönüştürülmesi konusunda yeni fikirler geliştirilmiştir (Lanza, 2012:4). Dolayısıyla klasik büyüme teorilerinin özellikle sanayi devrimi sonrasında daha da ön plana çıktığı ve genel anlamda sermaye birikimi, üretim artışı ve istihdam konularına dayandığı söylenebilir (Aksu, 2014:4). Bu çerçevede ekonomik büyüme bir ekonomide üretim kapasitesinde meydana gelen artışlar sonucunda GSYİH'nın artması olarak tanımlanabilmektedir. Bir başka açıdan değerlendirildiğinde ise kişi başı gelir düzeyindeki artışlarla birlikte demografik faktörlerde meydana gelen değişimleri de içerisinde barındırdığı söylenebilir. Bu nedenle ekonomik büyüme kavramı ülkeler arası karşılaştırmalarda ve ekonomilerin performansını değerlendirmede bir ölçüt olarak kullanılmaktadır (Özsağır, 2008). Bu çerçevede Adam Smith (1776), David Ricardo (1817) ve Thomas Malthus (1798) sonrasında ise Frank Ramsey (1928), Allyn Young (1928), Frank Knight (1944) ve Joseph Schumpeter (1934) gibi klasik ekonomistlerin ekonomik büyüme teorisine önemli katkıları olmuştur.

2. ADAM SMITH

Adam Smith tarımsal üretimin ön planda olduğu ve sanayi kapitalizminin yeni gelişmeye başladığı 18. yüzyıl başlarında dünyaya gelmiştir. Bu dönem dünyada ticaret yapısının az gelişmiş ve dışa kapalı özellik gösterdiği bir dönemi işaret etmektedir. Ayrıca bu dönem fizyokrazi ve merkantalist düşüncenin ön planda olduğu bir dönem olarak da nitelendirilmektedir. Aynı zamanda feodal üretim yapısından kapitalist üretim yapısına geçişi ifade eden bir dönem olarak ta bilinmektedir. Sanayileşme döneminin başlangıcı olarak da nitelendirilen bu dönem endüstriyel gelişimin başlangıç aşamasında olması nedeniyle ekonomik büyüme ve sermaye birikim hızının düşük olduğu bir süreçtir. Bu dönemde Avrupa ekonomilerinin az gelişmiş ekonomiler olması Adam Smith'in "ulusların zenginliği" isimli eserinin gelişiminde önemli bir etken olarak değerlendirilmektedir. Bu çerçevede Adam Smith'in ekonomiye ilişkin görüşlerinin 16-18 yüzyıl arasında gerçekleşen ekonomik olayların etkisiyle şekillendiği söylenebilir. 16-18 yüzyıl arasında daha çok toprağın işlenmesi ve tarımsal ürünlerin ticareti, kırsal kesimden hareketle kent endüstrisinin geliştirilmesine yönelik çabalar ön plana çıkmaktadır. Bu dönemde yaşanan savaş ve hastalıklarında etkisiyle endüstriyel gelişim ve ticaretin teşvik edildiği, yönetim ve vergi sistemlerinin değiştirildiği, ekonomik yayılma düşüncesinin hâkim olduğu göz önüne alındığında ekonomik büyüme ve gelişme düşüncesinin bu dönemde ortaya çıktığı söylenebilir (Aytekin, 2017: 28-29).

Adam Smith ekonomik büyüme kavramını teorik bir değerlendirmeden ziyade ekonomik ilkelerden hareketle ele almıştır. Smith'e göre politik ekonominin gelişiminde ekonomik koşulların önemli etkisi vardır ve politik ekonomide sağlanan gelişmeler ile ekonomik koşulların değişeceğini öne sürmektedir. Dolayısıyla Smith'in ekonomiye ilişkin görüşlerinin tanımlayıcı olmaktan ziyade yorumlayıcı olduğu söylenebilmektedir (Letiche, 1960: 7-8). Bu görüşleri genellikle rekabetçi davranış şekilleri, temel denge yaklaşımı, azalan getirilerin rolü, fiziksel ve beşerî sermaye arasındaki ilişki, kişi başı gelir düzeyi ile nüfus büyüme hızı arasındaki ilişki, teknolojik ilerleme ile birlikte emeğin uzmanlaşması ve yeni mallar ile üretim yöntemlerinin keşfi çerçevesinde yoğunlaşmıştır. Adam Smith'e göre ekonomik büyümenin motoru nüfus artışı, sermaye birikimi, iş bölümü ile teknik ilerleme ve rekabetçi piyasa ekonomisi şeklinde ifade edilmektedir (Uçak, 2015:665).

Adam Smith' in Ulusların Zenginliği (1776) isimli çalışmasında evrensel zenginlik hedefine ulaşılabilmesi için uygulanacak politikaların belirlenebilmesi amacıyla, ekonomik büyümeye neden olan faktörlerin teorik altyapısı inşa edilmektedir. Buna göre Adam Smith büyümenin itici gücü olarak tasarrufları ön plana çıkarmakta ve tasarrufları yatırımlara eşit olarak değerlendirmektedir. Smith'in analizinde tasarruf, doğrudan yatırım ile eşdeğerdir (Kara ve Kara, 2024). Başka bir deyişle tasarruf, sermaye birikimi için gerekli olan yatırımların finansman kaynağını oluşturmaktadır. Tasarruf, gelirin harcanmayan kısmı olarak ifade edilmekte ve sermaye birikimi için gereken yatırımların karşılanmasında kullanılmaktadır. Dolayısıyla tasarruflar, üretimde kullanılacak sermaye mallarının (yatırımın) finansmanı için birikim sağlamakta ve bu da sermaye birikimine yol açmaktadır. Smith'e göre bireylerin tasarruf eğilimi maddi durumlarını iyileştirme güdüsünden kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla dinamik sermaye birikim sürecinde yıllık toplam tasarruf-yatırım düzeyi ekonomik sistemden elde edilen toplam çıktı düzeyinden (-ki bu düzenli gelir olarak adlandırılır), brüt çıktı içerisinde yer alan sermaye miktarının düşülmesi ile elde edilmektedir. Burada yer alan düzenli gelir kavramının anlamı, yıllık üretim döngüsü içerisinde mevcut sermaye stokunun yenilenmesi ve sermaye stokunun genişletilebilmesi için kullanılabilecek maksimum toplumsal gelir olarak ifade edilmektedir.

Smith'e göre sermaye iki türden oluşmaktadır. Bunlardan birincisi üretim sürecinde sürekli el değiştiren para, erzak, malzeme ve bitmiş iş gibi meta girdilerinden oluşan dolaşımdaki sermayedir. Bu sermaye, üretim sürecinde şekil değiştirerek hareket etmektedir. İkincisi ise, üretim sürecinde tüketilse de dolaşımda el değiştirmeyerek gelir veya kar sağlayan sabit sermayedir. Bu sermaye türü, emeğin verimliliğini artıran tüm faydalı makine ve teçhizatlar, üretime katkı sağlayan binalar, toprak verimini artıran faktörler ile beşerî sermayeyi kapsamaktadır. Smith bu iki sermaye türünün birbirini tamamlayıcı nitelikte olduğunu ve sabit sermayenin etkinliğinin dolaşımdaki sermayeye bağlı olduğunu öne sürmektedir. Smith'e göre sabit sermaye döner sermayeden türetilmekte ve işlevini sürdürebilmesi için döner sermaye tarafından desteklenmesi gerekmektedir. Smith bu durumu üretimde faydalı olan tüm makine ve teçhizatların üretim aşamasında bir döner sermayeden karşılandığı düşüncesi ile açıklamaktadır. Bu ifade, sabit sermaye faktörlerinin bakım ve inşası için gerekli olan ham madde ve işgücü maliyetlerinin, dolaşımdaki sermayeden karşılandığını net bir şekilde ortaya koymaktadır. Adam Smith öne sürmüş olduğu döner sermaye kavramıyla dolaşımdaki mallar ile dolaşımdaki sermayenin değişim süreci arasında bir bağlantı kurmaktadır. Aynı zamanda bu sermaye türüyle üretken emek olarak adlandırılan iş gücünün elde ettiği ücret düzeyi gibi maddi unsurları da hesaplama dahil etmektedir. Bu durum sermaye birikiminin emek talebindeki genişlemeyle orantılı olduğu anlamına gelmektedir. Dolayısıyla Smith'e göre bireylerin tasarruf miktarları ile tüketim miktarları arasındaki fark ne kadar yüksek ise sermaye birikimi de o kadar hızlı olacaktır. Smith'in bu düşüncesi üretken emek ile üretken olmayan emeğin ayrıştırılmasını gerekli kılmaktadır. Üretken emek doğrudan ya da dolaylı olarak mal ve hizmet üretiminde yer alan veya üretime değer katan emek türü olarak tanımlanmaktadır. Buna karşın üretken olmayan emek mal hizmet üretimine katkı sağlamayan emek türü olarak tanımlanmaktadır. Buna göre Smith üretken emeğin ekonomideki payı ne kadar artarsa sermaye birikiminin o kadar yüksek olacağını ifade etmektedir. Ancak Smith'in üretken emek ile üretken olmayan emek ayrımı arasında tutarsızlıkların olduğu öne sürülmektedir (Seyyar, 2025; Smith, 2023: 2-11).

Adam Smith'in ekonomik büyümeye ilişkin görüşlerinin temelinde yatan potansiyel tasarruf düzeyi vergiler ve kamu borç finansmanı düşüldükten sonra elde edilen düzenli gelir ile belirlenmektedir. Bu durum sermaye birikiminin maksimizasyonun sağlanmasında tasarruf-yatırım düzeyinin önemini ortaya koymaktadır. Bu çerçevede Smith'e göre tasarruf-yatırım oranı ile düzenli gelir düzeyi yüksek olan ülkeler yüksek büyüme hızına sahip gelişen ülkeler olarak tanımlanmaktadır. Ülkelerin savurganlık kısılcacında olmaları durumunda ise ekonomik daralma meydana gelmektedir. Aynı zamanda Adam Smith'in ekonomik büyümeye ilişkin görüşleri kendisinden önce gelen klasik iktisatçıların artı değer yaklaşımı ile de tutarlıdır. Belirli bir üretim tekniği kullanılarak elde edilen yıllık çıktı miktarı bir önceki yıl gelir düzeyinden elde edilen tasarruf-yatırım miktarına eş değer sermaye stoku tarafından belirlenmektedir. Dolayısıyla Smith'in büyüme teorisinde sermaye birikim oranının hesaplanabilmesi için tasarruf-yatırım oranının bilinmesi gerekmektedir (Smith, 2023: 2-11).

Smith'in ekonomik büyüme teorisindeki önemli önermelerden birisi de iş bölümü teorisidir. Smith, ekonomik büyüme sürecinde iş bölümünü kritik bir faktör olarak değerlendirmiştir. Smith, iş bölümü ile mesleki uzmanlaşma ile farklı mesleklerin ve istihdamların birbirinden ayrılmasını kastetmektedir. Mesleki uzmanlaşma, iş alanlarındaki boşlukların doldurulması için gerekli becerilere sahip bireylerin (veya bu becerileri edinmeye istekli bireylerin) aslında işgücü piyasalarında ücret elde etmek için emek arz etmeleri nedeniyle ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla Smith'e göre, iş bölümü mübadele eğilimine bağlıdır. Mübadele eğilimi, bireylerin öznel bir

özelliği olmakla birlikte emek piyasalarında mübadelenin belirleyicisidir. Ancak emek piyasalarındaki mübadele aynı zamanda mübadele fırsatına da bağlıdır. Smith'e göre bu durum mübadele gücü olarak adlandırılmaktadır. Mübadele eğilimi göz önüne alındığında, emek piyasalarında mübadele imkânlarına getirilen sınırlamalar, bu piyasalardaki mübadele gücünün sınırlandırılmasına ve böylece iş bölümünün sınırlandırılmasına neden olmaktadır. Smith'in ekonomik büyüme teorisinde, iş bölümü verimlilik artışına yol açmaktadır. Verimlilik artışı ise, kişi başına reel çıktıdaki büyümenin belirleyicilerinden biridir. Bu nedenle, işgücü piyasalarında mübadele fırsatına getirilen sınırlamalar, yalnızca bir ulustaki iş bölümünü sınırlamakla kalmamakta, aynı zamanda o ülkedeki üretkenlik ve kişi başına reel gelirin büyümesini de sınırlandırmaktadır. Aynı zamanda Smith'in ekonomik büyüme teorisinde, ticaret büyümenin motoru olarak değerlendirilmektedir. Çünkü işgücü piyasalarındaki mal ve hizmet değişimleri de iş bölümü ve uzmanlaşmayı etkilemektedir. Piyasalarda ticaretin sınırlandırılması ya da engellenmesi kişi başı reel gelir düzeyi ile iş bölümü ve uzmanlaşmanın azalmasına neden olmaktadır. Smith bu durumu basit özgürlük sistemi olarak gördüğü serbest piyasa ekonomisi ile çözümlemiştir. Dolayısıyla bir piyasada mal ve hizmet ticaretinin rasyonel politikalarla serbestleştirilmesi iş bölümü ve uzmanlaşma ile kişi başına düşen reel gelir düzeyini artırmaktadır (Jackson, 2005). Smith'e göre iş bölümü artı değer üreten bir mübadele ekonomisinin doğal bir sonucu olarak değerlendirilmektedir (Smith, 1776: 17-20). Burada iş bölümü emeğin verimliliğini artıran bir faktör olarak değerlendirilmekte, iş bölümü ve uzmanlaşmanın bir sonucu olarak işçilerin iş yapabilme yetenekleri, zaman tasarrufu ve makine teçhizat konusundaki buluşların sayısı artmaktadır. Aynı zamanda iş bölümü ve uzmanlaşmanın etkisiyle ölçeğe göre artan getirilerin hem içsel hemde dışsal olması piyasaların büyümesini ve toplam endüstri büyüklüğünün artmasını sağlamaktadır. Bu durum rekabet ortamının artması ile birlikte üretim tekniklerinin yayılmasında da önemli rol oynamaktadır. Bu sayede artan emek verimliliği ve emek üretkenliği endüstride aşırı kar durumunun ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Ancak piyasalarda serbest rekabet koşullarının engelsiz bir şekilde uygulanması endüstride aşırı karların normal kar durumuna getirilmesinde önemli katkı sağlamaktadır (Tanyeri, 2000; Smith, 2023: 2-11).

Smith'in ekonomik büyümeye ilişkin bu görüşleri kapitalist bir ekonomik sistem içerisinde teknik ilerlemenin gerçekleşmesine katkı sağlamaktadır. Burada teknik ilerleme ürünlerin üretim maliyetini azaltan ya da belirli çıktı düzeyinde üretimde kullanılan girdilerin teknik gereksinimlerini azaltan yenilik düzeyi olarak tanımlanmaktadır. Smith'e göre ekonomik büyüme teorisinde teknik ilerleme sermaye birikim süreciyle ilişkilidir. Çünkü teknik ilerlemeye katkı sağlayan emeğin ve üretimde kullanılan makine teçhizatın sağlanabilmesi için belirli düzeyde sermaye birikiminin olması gerekmektedir. Dolayısıyla sermaye birikiminin yüksek olması emeğin üretkenliğini ve verimliliğini artırmakta, teknik ilerlemenin hızlanmasına katkıda bulunmaktadır. Teknik ilerlemenin bu şekilde gelişimi üretim sürecinde makineleşmenin de etkisiyle iş bölümünde derinliğin sürekli artmasına neden olmaktadır. Bu şekilde artan emek verimliliği tasarruf oranlarının artması ile birlikte sermaye birikim sürecine katkı sağlamakta ve bu nedenle de teknik ilerlemeden ekonomik büyümeye doğru bir nedensellik ilişkisinin olduğunu ortaya koymaktadır. Bu şekilde tanımlanan sermaye birikimi ile teknik ilerleme arasındaki nedensellik ilişkisi Smith'in ekonomik büyümeye ilişkin görüşlerinin karakteristik yapısını ortaya koymaktadır. Bu durum ise ekonomik büyüme teorisinde kümülatif nedensellik olarak değerlendirilmektedir. Burada tanımlanan kümülatif nedenselliğin sınırı ise iş bölümü uzmanlaşma sürecinde oluşan piyasa yapısıdır. Piyasa yapısı içerisinde üreticilerin nihai çıktı miktarlarına olan talep miktarları, iş bölümü ve ölçek ekonomisi ne kadar yüksek ise teknik

ilerleme düzeyi de o kadar yüksek olmaktadır. Adam Smith'in teknik ilerlemeye dayalı olarak açıkladığı büyüme teorisi, kendi döneminin ekonomik düşünce yapısı içerisinde önemli bir ilerlemeyi temsil etmiş ve on dokuzuncu yüzyıl klasik iktisatçıları ile iş bölümünün rolüne önem veren Marx için bir temel oluşturmuştur. Ancak Smith'in, diğer klasik iktisatçıları ve Marx gibi, sağlam bir çıktı ve büyüme teorisi geliştiremediği öne sürülmektedir (Smith, 2023: 2-11). Aynı zamanda Smith, teknolojik ilerlemeyi ekonomik sistemin içsel bir parçası olmaktan ziyade daha çok iş bölümünün getirdiği "dışsal" bir sonuç olarak değerlendirmektedir. Modern iktisatçıları ise teknolojinin, araştırma ve geliştirme yatırımları (Ar-Ge) gibi ekonomik faaliyetlerle doğrudan üretildiğini ve büyümeyi içsel olarak yönlendirdiğini savunmaktadır. Ayrıca Smith'e göre doğal kaynaklar sınırsız ve üretim çevreye herhangi bir maliyet yüklememektedir. Ancak günümüzde, üretim süreçleri karbon emisyonları ve kaynak kıtlığı gibi çevresel sorunlar neden olmakta ve Smith'in büyümeye ilişkin görüşlerinin bu yönden yetersiz kaldığını ortaya koymaktadır (Kara ve Aksu, 2022:18-20).

3. DAVID RICARDO

David Ricardo iktisat teorisine yapmış olduğu katkıların yanı sıra politik ekonomi ve ekonomik büyüme konusunda da önemli fikirler ortaya koymuştur (Alkan, 2025; 171). Özellikle sanayi devrimi döneminde 1817 yılında yapmış olduğu "On The Principles On Political Economy And Taxation" isimli çalışmasında sermaye birikimi ve emek verimliliği ilişkisi hakkında önemli açıklamalara yer vermiştir (Erdoğan ve Canbay, 2016; 32). Ayrıca David Ricardo yapmış olduğu çalışmalarda üretim faktörlerinin milli gelir içerisindeki payları ile faktör dağılımını analiz etmesi nedeniyle diğer klasik iktisatçılardan farklılaşmaktadır (Berber, 2017; 100-101). Bu çerçevede Ricardo'nun hem klasik liberalizmle hemde ekonomik büyümeye ilişkin görüşleri 19. yüzyıl ekonomik düşünce yapısı içerisinde önemli bir yerinin olduğunu göstermektedir. Ricardo'nun ekonomik büyüme teorisine ilişkin olarak ortaya koyduğu en önemli eseri ise dinamik metodoloji kullanarak oluşturduğu dinamik büyüme sürecidir. Ricardo'ya göre dinamik büyüme süreci gelir dağılımının sınıflar arasında toprak sahiplerinin lehine doğru hareket etmesi ile açıklanmaktadır. Buna göre gelir dağılımının toprak sahiplerinin lehine hareket etmesi sonucunda girişimcilerin karlarının azalacağı ekonomik büyümenin yavaşlayacağı düşünülmektedir. Bu durumun ise uzun dönemde ekonominin durgunlaşmasına neden olacağı ifade edilmektedir (Alkan, 2025; 172). Bu çerçevede Ricardo'ya göre ekonomik olayların temelinde ekonomik büyüme ile bölüşüm yer almaktadır. Ricardo ekonomik sistem içerisinde büyümenin kendiliğinden gerçekleşeceğini ve zamanla büyüme sürecinin yavaşlayacağını öne sürmektedir (Yiğit, 2024; 148). Ricardo'ya göre piyasada üretim ve bölüşüm sürecinin işlerlik kazandırılabilmesi için ekonomi politığının ilkelerinin kullanılması gerekmektedir. Ancak bu sürecin tanımlanmasında klasik yaklaşımın varsayımlarından hareket etmektedir. Bu çerçevede Ricardo'ya göre üretim süreci sermaye, emek ve makine faktörlerinin birlikte kullanımı ile gerçekleştirilebilmektedir. Bu sayede ortaya çıkan üretimden elde edilen gelirin ise toplumsal sınıflar arasında paylaşılması gerekmektedir. Bu paylaşım ise sermaye sahiplerinin rant, emek sahiplerinin ücret ve sermaye sahiplerinin ise kar elde etmesi şeklinde gerçekleştirilmektedir (Yıldırım ve Uzbay, 2023;3). Ricardo'nun sanayi devrimi döneminde yaşadığı ve öne sürdüğü bu değerlendirmeler Smith'in ekonomik büyümeye ilişkin görüşlerinin gelişmesinde önemli katkı sağlamıştır (Alkan, 2025; 172).

Ricardo'nun ekonomik büyümeye ilişkin görüşlerinin oluşmasında 19. yüzyıl başında İngiltere'de yaşanan ekonomik olayların önemli etkisi olmuştur. Bu dönem özellikle sanayi devriminin ilk zamanları olması nedeniyle sermaye birikimi ve tasarruf düzeyinin yüksek olduğu bir dönemi

ifade etmektedir. Aynı zamanda bu dönem teknik ilerlemenin üretimde yenilikleri arttırması neticesinde verimlilik ve üretim artışının yüksek yaşandığı dönem olarak ifade edilmektedir. Buna karşın ücretler doğal ücret düzeyinde ve tarımsal üretim düşük seviyede seyretmektedir. Ricardo bu dönemde sanayi üretiminde sürekliliğin sağlanmasının zor olduğunu vurgulamıştır. Sanayi üretimi yüksek kar güdüsüne göre hareket ettiği için ilerleyen süreçte karlılık oranlarındaki azalmanın üretimde verimliliği ve üretimi azaltacağını öne sürmektedir (Taban, 2016; 64). Aynı zamanda Ricardo tarım sektöründe oluşan yüksek koruma duvarlarının ekonomik büyümeyi olumsuz etkileyeceğini öne sürmektedir. Çünkü Ricardo'ya göre tarım ürünlerine uygulanan yüksek korumacılık tarifeleri kaynak dağılımını bozmakta ve ekonomik büyüme üzerinde olumsuz etki yaratmaktadır (Berber, 2017; 100-101).

Ricardo bölüşüm teorisinden hareketle ekonomik büyüme ve kalkınmaya ilişkin çıkarımlar yaparak, tümdengelim yöntemini benimsediği ekonomik analizlerinde kapsayıcı varsayımlara yer vermektedir (Berber, 2017; 100-101). Bu varsayımlarından tarımda azalan getirilerin varlığı, verimli ve verimsiz topraklar arasında ortaya çıkan farkın yani rantın artmasını da beraberinde getirmektedir (Checkland, 1954; 321-322). Bu çerçevede Ricardocu analiz ranttan kurtulmak amacıyla kurgulanmıştır. Dolayısıyla artık değerin artık bileşeni olarak kara odaklanmıştır. Ricardo'ya göre tarım ürünleri piyasasında kar oranı ile ücret arasında ilişki vardır. Çünkü tarımsal ürün piyasasında yer alan ürünler hem sermaye birikimi olarak hesaplanmakta hem de işçilere ücret niteliğinde verilebilmektedir (Harris, 2007;4). Bu nedenle Toprak rantındaki artış işçi nüfusun yaşam maliyetlerinin artmasına neden olmaktadır. Bu nedenle tarımsal ürünlerden elde edilen ve rant payı olarak oluşan yüksek karlılık oranlarının azaltılması gerekmektedir. Çünkü hem sermaye birikimi hem de işçi ücretleri tarım ürünlerinin fiyatlarına bağlanmıştır (Checkland, 1954; 321-322). Nitekim sermaye birikimi ile ücret düzeyi arasında negatif ilişki olduğu düşünülmektedir. Ancak Ricardo'ya göre tarım ürününe bağlı tek fiyat yerine tüm ürün piyasasını dikkate alan fiyat sisteminin geliştirilmesi gerekmektedir. Bu sorunun çözümü olarak Ricardo değer teorisini öne sürmüştür. Kapitalist bir sistemde kar oranının bu şekilde merkezi olarak tanımlanması sermaye birikim süreci ve ekonomik gelişim sürecinde kar oranlarının açıklanmasını büyüme teorisinde bir sorun haline getirmektedir (Harris, 2007;4). Bu nedenle Ricardo ekonomik büyümeye ilişkin görüşlerini bölüşüm teorisi çerçevesinde şekillendirmektedir (Checkland, 1954; 321-322).

Ricardo'ya göre ekonomik büyümenin temelinde sermaye birikimi olgusu yatmaktadır. Bir ekonomide sermayenin karlılık oranının artışına bağlı olarak sermaye yatırımları artmakta, sermaye yatırımlarındaki artış ise sermaye birikiminin artış oranını hızlandırmakta ve ekonomik büyümenin gerçekleşmesine neden olmaktadır. Sermaye birikiminde meydana gelen artış ise piyasada işgücü talebini artırmakta ve istihdama katkı yapmaktadır. Bu sayede piyasada reel ücret düzeyinde artışlar meydana gelmekte, ücret düzeyindeki artışlara bağlı olarak halkın refah düzeyi artmakta ve bu durum nüfus artışını tetiklemektedir. Artan nüfus artışı ise gıda arzında olumsuzlukların ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Bu nedenle verimsiz tarım arazilerinin de ekilebilir duruma getirilmesi gerekmektedir. Ancak verimsiz arazilerin üretim planlamasına dahil edilmesi piyasada emek ve sermaye talebinin daha da artmasının yanı sıra, üretim miktarında azalmalara neden olmakta ve karlılık oranlarının düşmesine neden olmaktadır. Bu nedenle düşük karlılık işçilere ödenen ücretlerin azalmasına ve satın alma güçlerinin düşmesine neden olmaktadır (Yiğit ve Gövdere, 2022; 53). Ricardo işgücü piyasasına konu olan ücreti doğal ücret ve parasal ücret olmak üzere ikiye ayırmaktadır. Burada tanımlanan doğal ücret bireylerin yaşamlarını sürdürebilmeleri için ihtiyaç duydukları gıda tüketim maddelerinin fiyatlarına bağlı olarak

değerlendirilmektedir. Bu nedenle doğal ücret asgari geçimlik ücret olarak da adlandırılmaktadır. Dolayısıyla bireylerin gıda yaşam maliyetleri arttığında asgari ücret yükselmekte, düştüğünde ise azalmaktadır. Parasal ücret ise piyasada iş gücü arzı ve iş gücü talebi tarafından belirlenmektedir. Buna göre işgücü arzı arttığında parasal ücret düzeyi azalmakta, işgücü arzı azaldığında ise parasal ücret düzeyi artmaktadır. Ancak parasal ücret düzeyinde meydana gelen dalgalanmalar doğal ücret düzeyi seviyesinden çok fazla sapmamaktadır. İş gücüne ödenecek olan parasal ücret için sermayeden ayrılan tutar dolaşan sermaye olarak adlandırılmaktadır. Dolaşan sermaye aynı zamanda ücret fonu olarak adlandırılmakta ve ücret fonu arttıkça iş gücü talebinde de artış gözlemlenmektedir (Berber, 2017; 100-102). Nitekim Ricardo'ya göre sermaye birikimi ve çalışan nüfus arttıkça piyasada emek maliyeti artmaktadır (Salvadori, 2021; 2-3).

Ricardocu analizle ilgili olarak yapılan açıklamalardan hareketle Ricardo'nun büyümeye ilişkin görüşlerinin özellikle azalan verimler, fonksiyonel gelir dağılımı, rant ve ücretler konusunda şekillendiği görülmektedir. Ricardo'ya göre uzun dönemde üretimde kullanılan üretim faktörlerinin gayri safi yurtiçi hasıladan aldıkları payların seyri ekonomik büyüme ve ekonomik durgunluğun belirleyicisi olmaktadır. Gayri safi yurtiçi hasılanın değişmediği ve üretim faktörü paylarının sabit kaldığı dönem durgunluk dönemi olarak ifade edilmekte ve durağan durum olarak adlandırılmaktadır. Ricardo'ya göre ilk üretim süreçlerinde kar oranlarının yüksek olmasına bağlı olarak sermaye birikimi ve tasarruf düzeyi de yüksektir. Sermaye birikimi ve tasarrufun yüksek olması ise üretim artışını desteklemektedir. Ekonomide üretim artışı ve ekonomik büyüme iş gücüne olan talebin artmasına neden olmakta işgücü talebindeki artış ise ücret düzeyinde artış meydana getirmektedir. Piyasada meydana gelen bu ücret artışı ise artan refah artışı ile birlikte nüfus artışını tetikleyerek tarım ürünlerine olan talebin artmasına neden olmaktadır. Tarım ürünlerine olan talep artışı ise üretimi teşvik etmekte ve ekonomik büyümenin sürekliliğine katkı sağlamaktadır. Ancak artan ücret haddinin asgari ücret düzeyinin üzerinde gerçekleşmesi nüfus artışı ile birlikte gıda talebinin de artmasına neden olmaktadır. Gıda talebindeki artış ise tarımsal üretimin verimsiz topraklara kaydırılmasına neden olmaktadır. Tarımsal üretimde verimsiz arazilerin kullanılması tarımda azalan verimlere neden olmakta ve üretim maliyetlerini arttırmaktadır. Üretim maliyetlerindeki artışlar neticesinde piyasadaki yüksek karlılık düzeyi ortadan kalkmakta karlılık düzeyinin azalması ise yatırımların azalmasına neden olarak büyüme sürecinin duraklamasına neden olmaktadır. Dolayısıyla Ricardo'ya göre sermaye birikimi ve teknik ilerlemenin olmaması durumunda ekonomik büyüme zaman içerisinde durağan duruma gelmektedir (Günsoy, 2013; 64-65). Aynı zamanda Ricardo'nun iktisadi olaylara bakış açısının genel olarak iktisadi adalet, bölüşüm ve vergileme ilkeleri çerçevesinde olduğu da görülmektedir. Ricardo'ya göre iktisadi adaletin sağlanabilmesinin temel koşulu bölüşümde adaletin ve etkinliğin sağlanmasıdır. Bölüşümde etkinliğin sağlanmasında ise kar ve sermaye faktörleri ön plana çıkmaktadır. Ekonomide karlar sermayeyi yönlendiren unsur olarak değerlendirilmekte ve sermayenin karlılık oranı hangi alanlarda yüksek ise sermaye o alanlara yönelmektedir. Serbest piyasa koşullarında sermayeyi yönlendiren bir başka unsur ise talep yapısıdır. Sermaye bu piyasa koşullarında talebi takip eder niteliktedir. Dolayısıyla Ricardo'ya göre serbest piyasa koşullarında oluşan kar ve talep yapısı sermaye birikimini ve üretim kapasitesini etkilemektedir. Aynı zamanda karlılık ve talep yapısı fiyat mekanizmasını da etkilemektedir. Ricardo'ya göre piyasada bölüşümde ve gelir dağılımında etkinliğin sağlanması sonucunda piyasa fiyatı doğal fiyat düzeyine eşitlenmektedir. Dolayısıyla Ricardo'ya göre iktisadi bölüşüm ve sermaye birikimi değer sorunu ile alakalıdır. Çünkü Ricardo'ya göre ülkede nüfus artışının bir sonucu olarak verimsiz alanlarda gerçekleşen üretim girişimleri artmakta ve

verimsiz topraklara yapılan bu yatırımların getirilerinin düşük olması nedeniyle gıda maddelerinde enflasyon yaşanmaktadır. Gıda ürünlerinin fiyatlarındaki bu artış toprak rantı ile emek talebinin artması ile sonuçlanmaktadır. Bu nedenle ortaya çıkan gelir bölüşümü sorunsalı Ricardo'nun büyüme kuramı ile ortaya çıkmıştır. Ancak Ricardo teknik ilerlemenin azalan verimler kanunun etkisini ne kadar azalttığına ilişkin bir açıklama getirememesi nedeniyle eleştirilmiştir. Çünkü sanayi devrimi ile birlikte sonrasında yaşanan teknolojik gelişim süreci tarımsal verimliliğin artmasına önemli katkılar sağlamıştır (Alkan, 2025; 173).

4. THOMAS MALTHUS

Malthus'un 1798 yılında yayımlanmış olduğu "Nüfus Prensipleri Üzerine Bir Deneme" isimli çalışması ülkede nüfus artışı ile hasıla artışı arasında kurmuş olduğu ilişkilere dayanmaktadır. Malthus'un çalışmasında yer verdiği nüfus ve hasıla ile ilgili düşünceleri David Ricardo ile de yoğun biçimde tartışılmış ve bu tartışmalar klasik iktisada önemli katkılar yapmıştır. Ricardo, Malthus'un nüfus teorisini genel hatlarıyla kabul etmekle birlikte, gıda arzı ve toprak kıtlığına bağlı olarak artan rant kavramını farklı bir düzlemde değerlendirmiştir. Ricardo'nun 1817 yılında yayımlanmış olduğu "Siyasal İktisadın ve Vergilendirmenin İlkeleri" isimli eserinde ortaya koyduğu rant teorisi, tarımda azalan verim yasasını temel alarak kârların düşme eğilimini açıklamaktadır. Dolayısıyla Ricardo'ya göre, nüfus arttıkça daha az verimli toprakların da tarıma açılması gerekmekte ve bu da üretim maliyetini artırarak kâr oranlarını düşürmektedir. Ancak Malthus, bu analizin toplam talep boyutunun eksik olduğunu savunmaktadır. Ona göre Ricardo'nun sistemi, tam rekabet koşullarında tüm malların satılabileceği ve tüm üretimin tüketileceği varsayımı üzerine kurulmuştur. Oysa Malthus, üretim artışının her zaman aynı oranda talep yaratmadığını ve bu dengesizliğin krizlere yol açabileceğini öne sürmektedir. Bu fikir, onun daha sonraki yazılarında "etkin talep yetersizliği" olarak adlandırılacak bir yaklaşımın öncülü haline gelmiştir. Malthus'un bu düşüncesi, 20. yüzyılda John Maynard Keynes'in etkin olarak kullandığı modern makroekonomi düşüncesiyle örtüşmektedir. Keynes, Genel Teori'de Malthus'un "tahmin etme gücünü" övmüş ve onun etkin talep kavramına dayanan yaklaşımlarını büyük ölçüde takdir ettiğini yazmıştır. Dolayısıyla, Malthus'un yaklaşımı, mekanik bir nüfus teorisi olmaktan çok, bireylerin davranışları, ahlaki değerleri ve toplumun kurumsal yapılarıyla etkileşim içinde şekillenen karmaşık bir denge modeline dayanmaktadır. Malthus, demografik baskılarla baş edebilmek için teknik müdahalelerden çok kültürel dönüşüm ve bireysel sorumluluğun gerçekleşmesi gerektiğini düşünmektedir. (Hodgson, 2004; 1-8).

Malthus, David Ricardo ile uzun yıllar süren bir dostluk geliştirmiş ve ekonomi konusunda çeşitli tartışmalar yapmıştır. Ricardo'nun aksine, Malthus korumacı tahıl yasalarının sürdürülmesinin önemine dikkat çekmiştir. Yazmış olduğu ünlü denemesinin akabinde 1820'de Siyasal İktisat İlkelerini ve 1827'de Siyasal İktisatta Tanımlar adlı eserlerini yayımlamıştır. Ancak 1798 yılında yazmış olduğu "Nüfus İlkesi Üzerine Deneme" isimli çalışması William Godwin (1756–1836) ve Marquis de Condorcet'nin (1743–1794) fikirlerine cevap vermek amacıyla yazılmıştır. Bu düşünürlerin nüfus üzerine olan iyimser görüşleri, insanların rasyonel davranışları sayesinde sınırsız toplumsal ilerlemenin mümkün olduğu varsayımına dayanmaktadır. Godwin'in 1793 tarihli Siyasal Adalet Üzerine Bir İnceleme adlı eseri, bireylerin rasyonel karar alma süreçlerine vurgu yapmakta ve doğurganlık oranlarının da bu bilinçli tercihler doğrultusunda denetlenebileceğini öne sürmektedir. Malthus ise, insan doğasına dair daha şüpheci bir tutum benimsemiş ve doğurganlık ile gıda arzı arasında yapısal bir uyumsuzluk olduğunu ileri sürmüştür. Malthus'un denemesi iki temel varsayıma dayanmaktadır. Bunlardan birincisi gıdanın

insan yaşamı için zorunlu olduğu, ikincisi ise doğurganlığın sürekli devam ettiği varsayımdır (Hodson, 2004; 1-8). Malthus'a göre nüfus artışı geometrik olarak artmakta, buna karşın gıda ürünleri arzi aritmetik olarak artmaktadır. Bu nedenle toplumda nüfus artış hızı, gıda arzı artış hızından daha yüksek gerçekleşmektedir. Malthus'a göre bu durum toprak arzının sabit olmasından ve gelir artışının nüfus artışını tetiklemesinden kaynaklanmaktadır. Bu durumda ekonomide gelir artışı yaşansa da toprak/nüfus oranı giderek azaldığı için ve tarımsal ürünler sektöründe azalan verimler kanunu nedeniyle ücret düzeylerinin düşmesini beraberinde getirmektedir. Malthus'a göre üretim fonksiyonu emek girdisine göre tanımlanmakta üretim emeğe ve toprağa bağlı kabul edilmektedir. Bu nedenle emeğin ücretinin düşüşü ve toprak arzının sabit olması nüfus artışı gerçekleştiğinde hasıla düzeyinin nüfustan daha az artacağı sonucunu ortaya çıkarmaktadır. Bu durumda kişi başı çıktı düzeyi azalmakta ve ekonomik büyüme olumsuz etkilenmektedir. Aynı zamanda Malthus sağlık politikalarının gelir dağılımı ve teknolojik gelişmelerin de ekonomik büyümeyi etkilediğini öne sürmektedir. Buna göre sağlıkta yeni politikaların ve tedavi yöntemlerinin geliştirilmesi toplumda refah düzeyinin artması ve teknolojik ilerlemenin sağlanması nüfus artışına neden olarak kişi başı çıktı düzeyinin azalmasına neden olmakta ve ekonomik büyümeyi olumsuz etkilemektedir (Günsoy, 2013; 64-65). Malthus toplumda sürekli nüfus artışının yaşanmasının gelecek dönemlerde insanların temel gıdaya erişimde zorlanmalarına sebep olacağını ve refah düzeyinin olumsuz etkileneceğini ifade etmektedir. Dolayısıyla nüfus ve gıda arzı arasında yaşanan bu orantısız değişimin kontrol altına alınması gerekmektedir. Ancak Malthus teknolojinin olmadığı ve toprak arzının sabit olduğu durumda nüfusun kendini dengeleyebileceğini öne sürmektedir. Toplumda teknolojik gelişmenin olmaması ve tarımsal kesimde azalan verimler kanunu nedeniyle bir süre sonra piyasada ücret düzeyi azalacaktır. Ücret düzeyinin azalmasının refahın azalmasını da beraberinde getireceğinden nüfusun azalarak kendini dengeleyebileceğini öne sürmektedir. (Taban, 2016; 59-62). Dolayısıyla Malthusgil yaklaşıma göre nüfus artış oranının yüksek olması durumunda doğum oranları ve nüfus artış hızını azaltmaya yönelik tedbirlerin uygulanması ekonomik büyüme sürecinin istikrarı bakımından önem arz etmektedir. Çünkü nüfus artışı kişi başı gelir düzeyini olumsuz etkilemektedir. Dolayısıyla Malthus'a göre hızlı ve kontrolsüz artan nüfus insanlık açısından tehlike oluşturmaktadır. Ancak Malthus 'un bu görüşleri teknolojinin sabit olduğu ve teknik ilerlemenin olmadığı durumlarda geçerlidir. Malthus Nüfus artışı ile kişi başı gelir düzeyi arasında doğrudan ilişki kurmuştur (Telatar ve Terzi, 2010;199).

Thomas Malthus ekonomik büyüme ile nüfus arasındaki ilişkiyi detaylı olarak analiz eden ilk iktisatçı olması nedeniyle literatürde önemli bir yer tutmaktadır. Bu nedenle iktisat teorisinde Malthusyen nüfus teorisi ile özdeşleşmiş bir isim olma özelliğini taşımaktadır. Malthus dönemin diğer iktisatçılarına göre ekonomik büyüme konusunun anlaşılabilmesi için büyük çaba sarf etmiştir. Malthus'a göre ekonomik büyümenin anlaşılabilmesi için sistematik bir büyüme teorisinin geliştirilmesi gerekmektedir. Bu çerçevede Malthus yapmış olduğu çalışmalarda diğer ekol iktisatçılardan farklı olarak büyümenin talep yönüne odaklanmıştır. Aynı zamanda ekonomik büyümeyi etkileyen sermaye birikimi ve nüfus artışını ön plana çıkarmıştır. Malthus'a göre ekonomik büyüme kendi dinamikleri çerçevesinde şekillenen bir olgu değildir. Ekonomik büyümenin gerçekleşmesi ve istikrarının gerçekleşmesi için belirli toplumsal dinamikler çerçevesinde planlamaların yapılması gerekmektedir. Çünkü büyüme süreci çeşitli konjonktürel dalgalanmaların ve krizlerin ortaya çıkabildiği bir süreç olarak tanımlanmakta bu nedenle de büyüme sürecinde belirli istikrara ulaşıncaya kadar bu olumsuzluklar normal karşılanmaktadır. Malthus bir ülkedeki ekonomik gelişme düzeyini o ülkedeki bireylerin servet birikim sürecine

bağlı olarak görmektedir. Buna göre ülkenin servet düzeyi arttıkça o ülkenin ekonomik kalkınma ve büyüme düzeyinin artacağı görüşüne sahiptir. Ülkede servet düzeyi ise iş gücünün toplam üretim miktarı ile üretilen ürünlerin değerine bağlı olarak değişmektedir. Malthus'a göre ekonomik büyüme ve kalkınmanın sağlanabilme koşulu nüfus artışına paralel bir servet artışının sağlanmasıdır. Ancak burada nüfus artışının kalkınma ve büyümenin sebebi olmaktan ziyade sonucu olduğu bilinmelidir. Dolayısıyla ülkenin servet düzeyi artmadan nüfus artışının olmayacağı ifade edilmektedir. Ancak servet artışına bağlı olarak kişi başı gelir düzeyi ile refah düzeyi artmakta ve bu durum nüfus artışını tetiklemektedir. (Berber, 2017; 117-122).

Malthus'a göre nüfusun dışında ekonomik büyüme ve kalkınma düzeyini etkileyen bazı faktörler bulunmaktadır. Bu faktörler genel olarak sermaye birikimi, efektif talep, dış ticaret, üretim ve iktisadi yapı olarak ifade edilmektedir. Malthus ekonomik büyüme kavramını fiili gayri safi yurtiçi hasıla ile potansiyel gayri safi yurtiçi hasıla arasındaki farktan yola çıkarak açıklamaktadır. Malthus'a göre fiili gayri safi yurtiçi hasıla bir ekonomide cari dönemde gerçekleşen toplam üretim miktarını temsil ederken, potansiyel gayri safi yurtiçi hasıla bir ekonominin üretim kapasitesini ortaya koymaktadır. Buna göre ekonomide potansiyel gayri safi yurtiçi hasıla, sermaye, emek, doğal kaynaklar ve girişimciler, yani üretim faktörleri tarafından belirlenmekte ve üretim faktörlerinin bileşimi üretime doğrudan katıldığında tarımsal sektör ile sanayi sektöründe üretimden maksimum verim alınabilmektedir. Bu çerçevede tarım ve sanayi sektöründe üretim ve verim artışı sermaye birikimi, teknolojik gelişme ve toprağın verimlilik düzeyi tarafından belirlenmektedir (Berber, 2017; 122-123). Malthus'a göre ekonomik büyüme sürecinde en önemli faktör ise sermaye birikim süreci olarak tanımlanmaktadır. Malthus sermaye birikim sürecinin işçi sınıfı üzerinden değil müteşebbisler tarafından tamamlandığını öne sürmektedir. Çünkü iş gücü asgari geçim düzeyinde çalışmakta ve tasarruf imkânı bulunmamaktadır. Dolayısıyla Malthus'a göre tasarrufun kaynağı kar güdüsüyle hareket eden girişimcilerdir. Bu çerçevede Malthus geliştirmiş olduğu optimal tasarruf kavramı ile üretimden elde edilen gelirin ne kadarlık kısmının tasarrufa ayrılacağı ve sermaye birikimine katkı yaparak ekonomik büyümeyi gerçekleştireceğini ortaya koymuştur (Hollander, 2001: 6–10). Malthus'un büyümeye ilişkin bir diğer görüşü ise efektif talebe ilişkindir. Malthus dünya üretim düzeyini takip etmiş ve efektif talebin arttığı dönemlerde dünya üretiminin arttığını, efektif talebini azaldığı dönemlerde ise dünya üretiminin azaldığı sonucuna ulaşmıştır (Berber, 2017; 122-123).

Malthus reel ücret düzeyini nüfus teorisine dayandırmaktadır. Aynı zamanda tarımdaki kâr oranı, ekilen marjinal arazinin verimliliği tarafından belirlenmektedir. Dolayısıyla piyasalarda rekabet koşullarının olması tüm endüstrilerde kar oranlarının eşit olduğunu göstermektedir. Bu çerçevede Malthus'un büyümeye ilişkin görüşlerinin Ricardo'nun bölüşüm ve büyüme teorisine benzediği söylenebilir. Malthus toplam talebin, işgücü ile diğer faktörlerin tam olarak istihdam edilmesi durumunda üretebileceği toplam çıktıdan daha küçük olabileceğini açıklamaktadır. Aynı zamanda işgücü, geçimlik ihtiyaçlarının dışında mal ve hizmet talebinde bulunmamaktadır. Bu çerçevede Malthus'a göre herkesin geçimlik düzeyde yaşaması, her işçinin kendisi ve ailesi için geçimlik ihtiyaçlarından daha fazlasını üretebileceğini ve mallarda büyük oranda arz fazlasının oluşması gerektiğini göstermektedir (Dorfman, 1989; 154-157). Ayrıca Malthus'a göre işçi sınıfının refah düzeylerinin düşük olmasının sebebi çok çocuk sahibi olmalarıdır. Bu nedenle bu şekilde artan nüfus artışının yoksulların yoksulluk düzeyini daha da artıracağını ve ücret düzeylerinin giderek daha da düşmesine neden olacağını öne sürmektedir. Çünkü Malthus yaşadığı dönem itibarıyla yüksek nüfus artışının olduğu dönemde yaşamıştır. Dolayısıyla Malthus'a göre yaşanan hızlı

nüfus artış süreci toplumun yoksullaşması ve sefaletle uğraması ile sonuçlanacaktır (İslamoğlu ve Akkuzu, 2023; 17-19).

Thomas Robert Malthus'un ekonomik büyüme konusundaki görüşleri, nüfus teorisi ve üretim faktörleri üzerindeki analizleriyle şekillenmiştir. Malthus'un temel argümanı, nüfusun denetlenmediği takdirde geometrik olarak artma eğiliminde olduğu; buna karşılık, yiyecek üretiminin yalnızca aritmetik hızla artabileceğidir. Bu durum, nüfus artışı ile kaynakların sınırlılığı arasında yapısal bir dengesizlik yaratmakta ve ekonomik büyümenin sürdürülebilirliğini tehdit etmektedir. Sonuç olarak, Malthus ekonomik büyümenin sınırlı olduğunu kabul etmekle birlikte, büyümenin seyrini belirleyen faktörlerin yalnızca ekonomik değil, aynı zamanda sosyal, siyasal ve kültürel olduğunu savunmuştur. Üretim kapasitesindeki sınırlamalar ile nüfus artışı arasındaki gerilimin, ekonomik büyüme üzerinde belirleyici olduğunu öne sürmüştür; kapitalist üretim ilişkilerinin ise asgari yaşam düzeyinin altında ücretlerin oluşmasını yapısal olarak engellediğini ileri sürmüştür (Wrigley, 1988;30-48). Ancak Malthus, tarımsal kesimde yaşanan teknolojik ilerlemeler ile genetik mühendisliği alanında yaşanan gelişmeleri öngörememiştir. Özellikle dünyada yaşanan yeşil devrim sürecinde gıda üretimi önemli düzeyde artırılarak, Malthus'a nüfusun gıda arzından fazla büyüme göstereceği öngörüsünün geçersiz olmasına neden olmuştur. Aynı zamanda gelişmiş ülkelerde, ekonomik kalkınma ve eğitim seviyesinin yükselmesiyle birlikte doğum oranları düşmüştür. Bu demografik geçiş süreci, Malthus'un teorisinin temel varsayımını, yani nüfusun sürekli olarak geometrik hızla artacağı varsayımını çürütmüştür (Çakır ve Sertkaya Doğan, 2025:48-51).

5. JOHN STUART MILL

Klasik iktisadi yaklaşımda Adam Smith, Thomas Robert Malthus ve David Ricardo öncülüğünde ekonomik büyümeye ilişkin yaklaşımlar değerlendirildiğinde ekonomik büyümenin dinamikleri, büyümenin motoru ve sınırları konusunda tanımlamalara yer verildiği bir çerçevenin oluşturulduğu görülmektedir. Bu çerçevede sermaye birikimi büyümenin motoru olarak değerlendirilmekte nüfus artışı ile toprak rantı ise büyümeyi yavaşlatan unsurlar olarak değerlendirilmektedir. Bu durum son noktada ekonomik büyümenin yavaşlayarak durağan duruma geldiği noktada sonuçlanmaktadır. Bu değerlendirmeler eşliğinde John Stuart Mill ekonomik büyümeye radikal bir yaklaşım getirme çabası sergilemiştir. Mill bu radikal değişimi kendinden önceki klasik iktisatçıların değerlendirmelerinden hareketle durağan durum üzerinden açıklamaktadır. Mill'e göre Ricardo'nun ekonomik büyüme düşüncesi fiziksel sınırlamalara dayanmaktadır. Aynı zamanda azalan verimler yasasını da eleştirmektedir. Azalan verimler yasası artan nüfusun beslenebilmesi için verimsiz toprakların tarıma açılması fikrine dayandığı için, birim gıda maliyetini artıran unsur olarak değerlendirilmektedir. Bu çerçevede Malthus' un nüfus teorisine de atıfta bulunulmakta ve refah düzeyindeki artışların nüfusu artırdığını, nüfus artışının ise refah düzeyini tükettiğini öne sürmektedir. Bu iki durum birlikte yaşandığında ise piyasada karlılık düzeyi baskılanmakta ve piyasada maliyet artışlarına bağlı olarak asgari düzeyde açıklanan ücret düzeyinin yükselmesine neden olmaktadır. Bu şekilde asgari ücret düzeyinin artması ise girişimcilerin kâr marjının daralması ile sonuçlanmaktadır. Dolayısıyla piyasada karlılık oranlarında yaşanan bu azalmalar yatırımların azalması ile birlikte sermaye birikimini durma noktasına getirmektedir. Bu nokta ekonomide durağan durum olarak tanımlanmakta ve net yatırımın sıfır olduğu, sermaye stokunun sadece yıpranma payını karşılayabilecek kadar yenilendiği, nüfus artışının durduğu, teknolojik gelişme ve ekonomik dinamizmin sonlandığı bir durumu ifade etmektedir. Adam Smith, Malthus ve özellikle Ricardo için bu durum bir ulusun ulaşabileceği zenginliğin doğal bir sınırını ifade etmektedir. John Stuart Mill' e kadar olan süreçte

durağan duruma ilişkin yapılan çalışmaların ise teknolojik yenilikleri teşvik ederek sermaye birikimini desteklemek şeklinde amaçlandığı görülmektedir. Mill bu amaçları reddetmek yerine mantıksal bir temele oturtulmasını sağlamıştır. Mill'e göre temel sorun durağan durumdan ziyade ilerleyen durum olarak ifade edilmiştir. Mill, bu durumu insan doğası ve mutluluğu için "hiç de hoş olmayan bir ideal" olarak nitelendirmektedir. Mill'e göre "ilerleyen durum", yani aktif ekonomik büyüme evresi, toplumun ve bireylerin ahlaki ve ruhsal sağlığı için zararlı olan bir dizi dinamiği beraberinde getirmektedir. Mill' in bu konuda sürekli büyüme ve rekabet düşüncesinin toplumda ahlaki yozlaşmaya neden olarak insani bağların zayıflamasını beraberinde getirdiği düşüncesi ile bu durumu eleştirmektedir. Aynı zamanda sürekli büyüme düşüncesi toplumsal değerlerin maddi zenginlik birikimine indirgeneceğini ve hayatın sürekli üretim, tüketim ve zengin olma hayalleri içerisinde sığ bir şekilde hapsedileceğini düşünmektedir. Dolayısıyla insanların karakterleri, zekâları ve ahlakları yerine servetlerinin bir değer ölçüsü olacağı düşüncesinden hareketle sürekli büyüme düşüncesi eleştirilmektedir. Bu durum ise insanların düşünme yetilerinin zamanla kaybolmasına ve insanların kendini tanıma, durup düşünme gibi olgularının bir kenara bırakılmasına neden olmaktadır. Bu çerçevede Mill sürekli ilerleyen ekonomik durumun bir geçiş evresi olması gerektiğini savunmaktadır. Çünkü bu durum yoksulluk ve az gelişmişlikten kurtulmak adına bir mücadele olarak değerlendirilmekte ve nihai hedef olarak değerlendirilmemesi gerekmektedir. Mill'e göre bu mücadelenin ve büyüme hırslarının içselleştirilmesi asıl tehlikeli durum olarak değerlendirilmektedir. Bu nedenle büyüme gerçekleştikten sonra daha sakin ve ahlaklı bir varoluş mücadelesinin olması gerekmekte ve bu durum durağan durum olarak adlandırılmaktadır. Bu çerçevede Mill' in tanımlamış olduğu durağan durum bir durgunluk halinden ziyade ekonomide olgunluk ve sükûnet dönemi olarak adlandırılmaktadır. Yani durağan durum bir başarısızlık durumu olmanın aksine medeniyetin zaferi olarak tanımlanmaktadır. Ancak burada dikkat edilmesi gereken nokta Mill'in tanımlamış olduğu durağan durumun ekonomik aktiviteleri göz ardı etmediğidir. Yani Mill'e göre sermaye birikimi ve nüfus artışı da zaman içerisinde yavaşlayarak durma noktasına gelecektir. Dolayısıyla Mill'e göre durağan durumun yanlış anlaşılması gerekmektedir. Durağan durum insani gelişimin durması düşüncesinin aksine maddi büyümenin durması anlamına gelmektedir. Bunun gerçekleşmesi durumunda ise insani, ahlaki, sosyal ve kültürel gelişimin sağlanacağını ve ekonominin toplumun efendisi olmak yerine hizmetkarı olacağını ifade etmektedir (Mill, 2024; 29-33). Ancak Mill'in ekonomik büyümeye ilişkin görüşleri arasında ekonomik büyümenin neden ve nasıl duracağı konusunda net bir açıklama yer almamaktadır. Modern iktisatçılar ise teknolojik ilerleme ve inovasyonun durgun durumu sürekli olarak erteleyebildiğini göstermişlerdir. Aynı zamanda Mill kadın haklarını savunuyor olsa da bu düşüncesi dönemin iktisadi analizi içinde marjinal bir konumda kalmıştır. Ana akım klasik görüşte hane halkı halkının ev içinde harcadığı emek ile kadınların ekonomik katkıları büyük ölçüde görmezden gelinmiştir (Belek Ersen, 2021: 649-651).

6. SONUÇ ve TARTIŞMA

Adam Smith'ten John Stuart Mill'e kadar var olan klasik iktisatçılar, ekonomik büyümenin sınırları olduğu konusunda fikir birliğine sahiptir. Bu düşüncenin kuramsal temelinde ise üretimde kritik faktör olarak rol alan toprak arzının sabit olması ve bu durumun hem tarımda hem de sanayide neden olduğu azalan marjinal getiriler yasası yatmaktadır. Bu çerçevede, Malthusçu nüfus teorisinin de etkisiyle, nüfus artışının üretim artışını sürekli olarak geride bırakma eğilimi, reel ücretlerin uzun dönemde asgari geçim düzeyine yakınsayacağı yönünde olumsuz bir beklentiyi beraberinde getirmektedir. Dolayısıyla bu olumsuz beklenti her ne kadar Malthus

tarafından halkın ihtiyatlılığına bağlanarak yumuşatılmış olsa da klasik büyüme teorilerinde sürekli bir refah artışının öngörülmediği söylenebilir.

Ancak tarihsel süreçte değerlendirildiğinde klasik büyüme teorisinin varsayımları temelde iki nedene bağlı olarak tartışılmaya başlanmıştır. Bunlardan birincisi sanayi devrimi ile gerçekleşen teknolojik dönüşümün ekonomik üretim yapısını toprağa dayalı organik bir yapıdan kömür gibi kaynaklara dayalı inorganik bir yapıya dönüştürmüştür. Bu sayede üretimde verimsiz toprakların üretime açılması fikrinden kaynaklanan azalan verimler yasası kısıtı da ortadan kalkmıştır. Aynı zamanda enerji ve hammadde darboğazlarının aşılmasıyla üretimde azalan getiriler sorunu ortadan kalkmıştır. Hatta teknolojik ilerlemeyle birlikte tarımda makine ve sanayileşmenin etkisiyle birlikte büyük oranda verimlilik artışlarının yaşanmasını sağlamıştır. İkincisi ise, Malthusçu nüfus teorisinin öngörmüş olduğu artan refah düzeyinin doğurganlığı artıracağı varsayımı, 19. yüzyılın sonlarından itibaren tamamen tersine dönmüştür. Zenginleşen toplumlarda doğurganlık oranları düşmüş, bu da nüfusun refah artışını eriteceği yönündeki temel düşüncenin geçersiz olmasına neden olmuştur.

Bu çerçevede klasik büyüme teorilerinin en dikkat çekici katkılarından biri, Smith, Malthus ve Ricardo gibi iktisat literatürünün kurucu düşünürlerinin ortaya koyduğu temel varsayımların, modern büyüme teorilerinin gelişimine zemin hazırlamış olmasıdır. Her ne kadar bu düşünürler içinde yaşadıkları dönemin sınırlı teknolojik ve üretim koşullarında sanayi devriminin uzun vadeli etkilerini tam olarak öngörememiş olsalar da sermaye birikimi, emek arzı ve doğal kaynaklar gibi unsurlara yaptıkları vurgu, daha sonra geliştirilen büyüme modelleri için kuramsal bir temel oluşturmuştur. Klasik iktisatçıların geleceği geçmişin bir uzantısı olarak görmeye yatkın yaklaşımları, modern teorilerin sürekli yenilik, teknolojik gelişme ve beşerî sermaye gibi dinamik unsurlar üzerine inşa edilmesine vesile olmuştur. Dolayısıyla klasik büyüme varsayımları, modern ekonomik büyüme anlayışının evrilmesinde tarihsel ve teorik bir basamak işlevi görmüş; eksik kaldığı noktalar ise yeni teorilerin doğmasına imkân sağlamıştır.

ETİK BEYAN ve KATKI ORANLARI	
Yazar katkı Oranı: 1. Yazar: %100	Contribution Rate: 1. Author: %100
Çıkar Çatışması: Çıkar çatışması beyan edilmemiştir	Conflicts of Interest: No conflict of interest declared.
Etik Kurul İzni: Etik kurul izni gerektirmemektedir	Ethics Committee Permission This study does not require ethics committee approval.

KAYNAKÇA

- Aksu, L. (2014). İktisat ekollerinin iktisadî büyüme konusundaki düşünceleri ve modellerinin analizi. *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*. Sayı (28). <https://research.ebsco.com/c/jsxlxs/viewer/pdf/ezhmbrojxf>
- Alkan, Y. (2025). David Ricardo'nun görüşlerinin iktisadi adalet bağlamında değerlendirilmesi. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 26(1), 169-185. <https://doi.org/10.31671/doujournal.1460073>
- Aytekin, B. (2017). Adam Smith'in iktisadi büyüme düşüncesinden bugüne bakmak: krizlerin sürekliliği. *İşletme Ve İktisat Çalışmaları Dergisi*, 5(1), 28-36. <https://dergipark.org.tr/en/pub/iicder/issue/31655/347066>

- Belek Ersen, U. (2021). Bir Feminist İktisat İncelemesi: Olanaklar, Sınırlar, Tanımlar. Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, 11(2), 647-658. <https://doi.org/10.48146/odusobiad.942328>
- Berber, M. (2017). *İktisadi büyüme ve kalkınma*. Ekin Yayınevi. Bursa
- Checkland, S. G. (1954). The works and correspondence of David Ricardo. *The Economic History Review*, New Series, Vol. 6, No. 3 (1954), pp. 321-323. <https://www.jstor.org/stable/2591844>
- Çakır, S., & Sertkaya Doğan, Ö. (2025). Nüfus Teorilerinin Tarihsel Süreci ve Mekânsal Yansımaları. Dünya Coğrafyası ve Kalkınma Perspektifi Dergisi(7), 45-56. <https://doi.org/10.58606/jwgdp.1705271>
- Dorfman, R. (1989). Thomas Robert Malthus and David Ricardo. *Journal of economic perspectives*, 3(3), 153-164. <https://www.aeaweb.org/articles?id=10.1257/jep.3.3.153>
- Erdoğan, S., & Canbay, Ş. (2016). İktisadi büyüme ve araştırma & geliştirme (ar-ge) harcamaları ilişkisi üzerine teorik bir inceleme, *Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 4, Sayı: 2, 29-44. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/225008>
- Günsoy, G. (2013). *İktisadi Büyüme*. Açıköğretim Fakültesi Yayınları. Ankara.
- Harris, D. J. (2007). The classical theory of economic growth. *The new Palgrave dictionary of economics*, 11. [https://web.stanford.edu/~dharris/papers/The%20Classical%20Theory%20of%20Economic%20Growth%20\[pre-print\].pdf](https://web.stanford.edu/~dharris/papers/The%20Classical%20Theory%20of%20Economic%20Growth%20[pre-print].pdf)
- Hodgson, G. M. (2004). Malthus, Thomas Robert (1766-1834). *The Biographical Dictionary of British Economists*, edited by Donald Rutherford (Bristol: Thoemmes Continuum). https://www.researchgate.net/profile/Geoffrey-Hodgson/publication/267683249_MALTHUS_Thomas_Robert_1766-1834/links/556c16bb08aeccd7773a248e/MALTHUS-Thomas-Robert-1766-1834.pdf
- Hollander, S. (2001). Malthus and classical economics: The Malthus-Ricardo relationship. *Cahiers d'économie politique/Papers in Political Economy*, 11-23. <https://www.jstor.org/stable/43107497>
- İslamoğlu, B., & Akkuzu, İ. (2023). İktisat teorisinde nüfus ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin gelişimi. *Sosyal Bilimler Metinleri*, 2023(1), 15-27. <https://doi.org/10.56337/sbm.1164565>
- Jackson, M. (2005). Liberty and economic growth in Adam Smith's possible world. *Constit Polit Econ* 16, 277-284 (2005). <https://doi.org/10.1007/s10602-005-2834-1>
- Kara, M. A., & Aksu, T. (2022). Teknolojik Değişim ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Üzerine Bir Uygulama. *Journal of Economics and Research*, 3(2), 17-35. <https://doi.org/10.53280/jer.1078623>
- Kara, M. & Kara, M. (2024), Modern iktisadi ideoloji bağlamında “görünmez el” ve dengeye yerleştirilen insana farklı bir bakış. *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, 16 (2): 187-200. <https://doi.org/10.55827/ebd.1461735>

- Lanza, V. (2012). *The classical approach to capital accumulation: Classical theory of economic growth*. <https://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:562865/FULLTEXT01.pdf>
- Letiche, J. M. (1960). Adam Smith and David Ricardo on economic growth. *The Punjab University Economist*, 1(2), 7-35. <https://www.jstor.org/stable/23006569>
- Mill, J. S. (2024). The principles of political economy. In *Business Cycle Theory, Part I Volume 1* (pp. 29-54). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781003550396>
- Özsağır, A. (2008). Dünden bugüne büyümenin dinamiği. *Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 2008(1), 332-347. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/107426>
- Salvadori, N. (2020). Ricardo's theory of growth and accumulation: A modern view. *Routledge*. <https://doi.org/10.4324/9781003009511>
- Seyyar, A. (2025). Adam Smith'in doğal özgürlük sistemi'ne göre özgürlükler ve refah arasındaki ilişkinin ülkeler ve türkiye üzerindeki yansımaları. *Hak İş Uluslararası Emek Ve Toplum Dergisi*, 14(38), 19-48. <https://doi.org/10.31199/hakisderg.1637361>
- Smith, M. (2023). Adam Smith on growth and economic development, *History of Economics Review*, 86:1, 2-15, DOI: 10.1080/10370196.2023.2243741
- Taban, S. (2016). *İktisadi Büyüme Kavram ve Modeller*. Ekin Yayınevi. Bursa
- Tanyeri, İ. (2000). *Adam Smith'in Rekabet Analizi Üzerine*.
- Telatar, O. M., & Terzi, H. (2010). Nüfus ve eğitimin ekonomik büyümeye etkisi: Türkiye üzerine bir inceleme. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 24(2), 197-214. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/atauniiibd/issue/2699/35588>
- Ucak, A. (2015). Adam Smith: The inspirer of modern growth theories. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 195, 663-672. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2015.06.258>
- Wrigley, E. A. (1988). The limits to growth: Malthus and the classical economists. *Population and Development Review*, 14, 30-48. <https://doi.org/10.2307/2808089>
- Yıldırım, A. E., & Uzbay, M. (2023). Fonksiyonel gelir dağılımı ve ekonomik büyüme ilişkisi üzerine teorik bir inceleme. *Pamukkale University Journal of Social Sciences Institute/Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 58. <https://doi.org/10.30794/pausbed.1322301>
- Yiğit, Y. İ. (2024). Kamu harcamaları ve vergilerin ekonomik büyüme üzerine etkileri koentegrasyon ve nedensellik testi uygulaması; Türkiye Örneği. *Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi*, 16(2), 143-172. <https://doi.org/10.53881/hiad.1231635>
- Yiğit, Y. İ., & Govdere, B. (2022). Seçilmiş Avrupa Birliği ülkeleri ve Türkiye için maliye politikalarının ekonomik büyümeye etkisi panel veri analizi örneği. *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, 14(1), 42-71. <https://doi.org/10.55827/ebd.1072093>